

SZEMLE

Bajza Kálmán: Az Athenaeum-per. Az első magyar sajtóper története. Bp. 1997. 119 l. (Irodalomtörténeti füzetek 142.)

A magyar nyelv általánossá tételéért, az önálló hazai sajtóért és irodalomért vívott küzdelem legdicsebb szakasza kétségtelenül a reformkor volt. Az egyre erőteljesebben szervezkedő liberális ellenzék azonban az 1832–36-os országgyűlésen súlyos vereséget szenvedett. Weselényi és az országgyűlési ifjak perbe fogása, egyre mélyülő ellentéte Széchenyivel; majd a Kossuth elleni hajsza, amely végül is elfogatásához és elítéléséhez vezetett, a cenzúra megszigorítása, a politikai sajtó visszaszorítása, a haladó erők számára igen nehéz helyzetet teremtett. Ilyen körülmények között létfontosságú volt egy olyan lap megteremtése és megjelentetése, amely látszólag politikamentes, de mégis képes a haladó eszmék széleskörű kifejtésére, terjesztésére. Ezt a szerepet vállalta magára az 1837. január 1-jén megindult *Athenaeum* és melléklapja a *Figyelmező*, a reformmozgalom legszínvonalasabb irodalmi és kulturális folyóirata. A szerkesztői triász (Vörösmarty Mihály, Toldy Ferenc, Bajza József) olyan országosan ható folyóirattá szervezték lapjukat, amelyben a kor legjobb magyar írói szinte valamennyien megszólaltak és véleményüket a társadalom- és természettudományok köréből széles nyilvánosság előtt a kor színvonalán fejtették ki. A lap, a harmincas évek második felétől kezdve, szinte állandóan a támadások keresztüzében állt. A csatározások akkor öltöttek végképp politikai jelleget, amikor a kormány támogatását élvező *Hírnök*, és melléklapja a *Századok* is bekapcsolódott a vitába.

Ennek a küzdelemnek volt szerves része az ún. Athenaeum-per, amelyet ugyan a benne szereplők életművének feldolgozása során többen is érintettek, de széleskörű, többszemponútú feldolgozására csak most került sor. A támadásra egy rövid közlemény adott okot, amely a pesti magyar színháznál tapasztalható visszas helyzet taglalását tartalmazta. A cikk névtelenül jelent meg. Földváry Gábor, a színházi választmány elnöke, legott levelet küldött Bajzához, amelyben a megjelent közlemény írója és a közölt adatok forrása után érdeklődött. A választmány a választ meg sem várva „vallató parancs” kiadását kezdeményezte, ez voltaképpen arra irányult, hogy az *Athenaeum* szerkesztői „hit” (eskü) alatt tegyenek vallomást a kifogásolt közlemény írójának felfedésére. Toldy (ekkor még Schedel) Ferenc és Vajda Péter (segédszerkesztő) hajlandóak voltak hitet tenni, melyben lényegében azt adták elő, hogy a cikk szerzője és a forrás előttük ismeretlen, de magát a közleményben lévő hírt több helyről is hallották. Az országosan köztiszteletben álló Vörösmartyt nem merték háborgatni. Bajza József nem volt hajlandó hitet tenni – és ezzel kezdetét vette a per, amely a továbbiakban kizárólag Bajza ellen folyt. Az eddig levéltárban lappangó iratanyag áttanulmányozása egyértelműen azt a véleményt támogatja, hogy a színházi választmányt valójában nem a névtelen cikk szerzőjének személye, vagy a hír forrása érdekelte, mint ahogyan azt a per folyamán mindvégig állították, hanem sokkal inkább az, hogy az *Athenaeumot*, és ezen belül Bajzát megleckéztesse, a szinikritikát elhallgattassa, illetve a választmányban ülő Pest megyei urak elvárásainak megfelelőbb hangvételre indítsa.

Nem lehet célunk a hosszan elhúzódó per minden egyes szakaszának, felszólalásának, ellenvetésének, visszavonásának nyomon követése, hiszen ez szétfeszítené egy ismertetés kereteit, bár Bajza József ügyvédjének Luczenbacher (Érdy) Jánosnak (a róla elnevezett kódex felfedezőjének) talpraesett jogi érvelése igazán figyelemre méltó. Jellemző azonban, hogy ez a kitűnően felkészült jogász – aki később az Akadémia éremgyűjteményének, majd a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, a *Tudománytár* szerkesztője, számos numizmatikai és archeológiai könyv és cikk szerzője volt – olyan ősrégi törvényekre tudott csak hivatkozni, mint Mátyás 1464. évi II. decretuma, 1471. évi III. decretuma, 1474. évi IV. decretuma, az 1492. évi I. decretuma, valamint a nemesség jogi bibliáját jelentő *Hármas Könyv* 1613., 1618. és 1723. évi törvényére, amely már önmagában is hűen tükrözi a magyar jogrendszer fejletlen voltát. A rohamosan fejlődő polgári társadalom hazánkban is egyre erőteljesebb igényt támasztott az új követelményeknek megfelelő jogrendszer kiépítésére. Az első magyar sajtóper nagy vívmánya, hogy ezek kibontakozásához nyújtott nem megvetendő segítséget.

Az *Athenaeum* szerkesztőségi cikke („Nyilvánosság, névtelenség, feleletteher”) először foglalt állást sajtójogi kérdésekben, s tett kísérletet a sajtóra vonatkozó legfőbb elvek tisztázására. Határozott követelményként állította fel a hírközlés szabadságát, de elismerte a helyreigazítás jogosságát, sőt adott esetben a szerkesztő felelősségre vonását. Szerkesztőségi cikkükben – már csak a per tárgya miatt is – a legnagyobb teret a névtelenséggel kapcsolatos véleményük kifejtésének szentelték. Röviden: egytől egyig tartalmazza azokat a főbb követelményeket, amelyek a polgári társadalomban kibontakozó sajtó nélkülözhetetlen kellekei. A sajtójog magas szintű szabályozása az 1840-es években már égetően fontos feladattá vált. Az *Athenaeum*-per során felvetődött elvi kérdések vitathatatlanul nyomot hagytak az első magyar sajtótörvény elveinek kidolgozásán.

Ez ennek a jogtörténeti szempontból kiválóan feldolgozott sajtópernek legfontosabb tanulsága és hozadéka.

KÖHEGYI MIHÁLY

Czobor Mihály (?): Theagenes és Chariclia. S.a.r. KÖSZEGHY Péter. Bp. 1996. Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó. 421 l. (Régi Magyar Költők Tára XVI. századbeli magyar költők művei. Új folyam 10.)

Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (1994) első kötetének 313. lapján a *Chariclia* címszót követőleg két adat tájékoztat a mű kiadásáról. Az első Gyöngyösi átdolgozott és kiegészített munkájának közlése Badics Ferenctől 1937-ben *Gyöngyösi István összes költeményeinek* negyedik kötetében. A másik a Czobor-féle *Chariclia* publikációja: „kiad. Kőszeghy Péter, RMKT 16, 13, 1992.” Nyilvánvaló, hogy ez az utóbbi tájékoztatás téves, egy optimista tervezésnek tényként közölt eredménye. Kőszeghy Péternek már az 1990-es évek elején nyomtatásra kész kiadványa nyolc évi „porosodás után” (l. a 336. lapon) csak 1996-ban látott napvilágot az RMKT XVI. századi új sorozatának tizedik köteteként.

A kiadványban először olvashatjuk nyomtatásban a harmadik századi bizánci írónak, Heliodorosznak *Aithiopiaka* című kalandregénye magyar verses fordítását. Minden kétséget kizáró bizonyíték nem igazolja, de valószínűleg a terjedelmes szerelmi történetet német fordításból az arisztokrata Czobor Mihály (1572 k.–1616) tolmácsolta magyar versekben talán a XVI. század végén vagy inkább a XVII. század első éveiben. Ez idő tájt az udvari körök szépirodalmi olvasmányát, a szerelmi történeteket a széphistóriák módján nálunk verses alakban kedvelték. Johann Zschorn prózában 1559-ben kinyomtatott munkáját a magyar fordító ötsoros tizenkettes strófaban ültette át. De csak az első öt könyvet. Ez sem maradt fenn teljesen. A hihetetlen kalandok hosszú során átesett szerelmek története a Zrínyi Miklós könyvtárában ránk maradt kéziratban a harmadik rész vége felé megszakad. Így a betoldásokkal, tudós leírásokkal, elmélkedésekkel toldott átdolgozás-fordítás nem tájékoztat, hogyan menekültek meg a szerelmek a biztosnak látszó pusztulásból.

Theagenes és Chariclia története a maga korában népszerű olvasmány volt. Főúri körök-